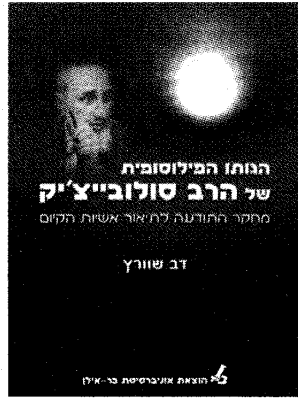

14568140-9	18.07.2008	מקור ראשון - הצופה יום שישי	עמוד 41	31	25.08x29.76
80039					

היזקקות לעולם מודרני

האם יהודי אורתודוכסי, החי בעולם מודרני ולא בעולמה של תורה, יכול להסתפק בתיאור מסורתי של למדן ליטאי? ספר חדש ומאתגר על תורתו של הרב סולוביצ'יק

הגותו הפילוסופית של הרב סולוביצ'יק - מחקר התורעה לחיבור אשיות הקיום. דב שורץ, הוצאת אוניברסיטת בר אילן תשס"ח

את הכרך הראשון של ספרו על הגותו של הרב סולוביצ'יק, הקדיש פרופ' דב שורץ לאחד מחיבוריו החשובים והמפורסמים ביותר של הרב - "איש ההלכה". בספר הוא קבע פרופ' שורץ חידוש מהפכני: איש ההלכה, טען, הוא דמות שקווי המתאר שלה אינם זהים לחלוטין לדמותו של הרב סולוביצ'יק עצמו. הרב סולוביצ'יק אינו מודהה הדי דמות מלאה עם אב הטיפוס המגולם באיש ההלכה. אין אב טיפוס זה מייצג את השקפתו שלו אלא מציב גל עד לבני משפחתו הגדולים: לדודו ר' חיים מבריסק ולתלמידיו ההולכים בדרכו.

את כרך השני, שיצא לאחרונה, מקדיש פרופ' שורץ לחקר חיבור ריו האחרים של הרב סולוביצ'יק, אלה "שולדבריו משקפים נאמנה את עולמו. חיבורים אלה - המסה 'ובקשתם משם', וכן 'קול דודי דופק ו'איש האמונה הבודד' נמצאים, לשיטתו, על רצף. התבוננות ברצף הזה משקפת תמורות ותהליכים הן בהגות עצמה והן במתודות החשיבה והביטוי שלה.

במילים אחרות - פרופ' שורץ מציע ניתוח מדעי-אקדמי למשנת הרב שכמוהו טרם נעשה בצורה שיטתית. את רעיונותיו של הרב סולוביצ'יק הוא כותב, כביכול, "מבחוץ" - על רקע זרמי מחשבה ות' רבות שבתוכו חי הרב. כמובן שניתוח מסוג זה מעורר את התנגדותם של הסבורים כי התבוננות באישיות תורנית מורמת מעם במשקפים מדעיות ובוהנות מן הסוג הזה ממעיטה מערך קומתה. אחרים יחשבו את ההפך הגמור - כי ניתוח מדעי של שיטה מחשבתית גדולה יש בו רק להאיר ולהוסיף. למעשה, פרופ' שורץ כמעט מתנצל על השימוש שהוא עושה במונחים פילוסופיים בניתוח משנת הרב סולוביצ'יק ואומר כי אין הדבר מצביע על כוונתו לצמצם ולתחום הגותו זו לזרמים מוגדרים או להשפעות היסטוריות. הוא עושה זאת, לדבריו, מפני שהם נחיים לשימוש ומהווים כלי חשוב, אף אם מלאכותי. (עמ' 10)

מעמדה הייחודי של משנת הרב סולוביצ'יק, קובע פרופ' שורץ בהקדמה לספרו, נובע מארבעה גורמים מרכזיים: הראשון הוא השימוש שהוא עושה בשיטות מחשבה ומתודה מודרניות, שאינן רווחות בהגות היהודית האורתודוכסית השני הוא המקום המיוחד והמרכזי שהוא מקנה להלכה. השלישי הוא דחייתו את המטאפיזיקה והפניית האנרגיות הרוחניות לתחומים שונים והרביעי הוא דיאלקטיקה - התנגדות בין קטבים.

בין איש ההלכה ל'ובקשתם משם'

"ובקשתם משם הוא חיבור שיש להבין על רקע תקופתו ואופיה התרבותי", כותב שורץ בדברי הסיכום לספר. "הרי"ד ביקש להראות בו, כי היהדות תופסת מקום חשוב וייחודי ביחס לבעיות שמעלה הער' לם המודרני ולהתמודדות שהדת מציעה". (עמ' 370). בפתח דבריו מציע פרופ' שורץ ארבע אבחנות בין 'איש ההלכה' לבין 'ובקשתם משם'. את הראשונה כבר הזכרנו: באיש ההלכה הוא משקף את דמותו של סבו ודודו, אבות שושלת בריסק, ובבקשתם משם הוא מציג את דמותו שלו עצמו. האבחנה השנייה היא האבחנה - שאני מניחה שלא מעטים יחלקו עליה - בין הדמות החד ממדית המוצגת באיש ההלכה, זו שאין לה בעולמה אלא למדנות וחינוך תורה, והמישור ההכרתי 'מדעי' הוא חזות הכל מבחינתה, לבין הדמות הרב ממדית המגולמת ב'ובקשתם משם', הממוזגת למדנות עם חויתיות דתית רבוגנית. האבחנה השלישית היא ביחסם לתורת הסוד והרביעית עוסקת בהבדל בין הגישה הפנומנולוגית הנותנת קדימות לחיים (ובקשתם משם) לבין הגישה הבוחנת את העולם במושגים מדעיים-מתמטיים.

אחת האבחנות היפות בעיני בספר, היא תיאורו של הרב סולוביצ'יק כמי ש'מתנודד בין משיתו לתורעה מטאפיזית לבין שלילתו

אותה, בין ההתמקדות במצוקה האנושית הממשית לבין התחקות התר' דעה אחרי יחסי האל והאדם, עד לדבקות ולאחבה אינסופית. וביתר דיוק: בין מצוקה כאפיון קיומי מתמיד ויציב לבין העלמותה בשלב תודעתי עליון מתוך דבקות באל". (עמ' 11)

ההתנודדות הן, התנועה בין שתי הקצוות הללו, מבטאת במלוא העוצמה, את האדם הדתי המודרני - ("המודרנאורתוכסי"). ובה, לעי' נ"ד, נעוץ אולי סוד כוחו וקסמו של תורתו והגותו. בסוף הספר אומר זאת פרופ' שורץ במפורש (עמ' 377): הגותו של הרי"ד, בניגוד לאיש ההלכה, למשל, הפכה את משנתו למוקד של עניין ציבורי... ובמיוחד בקרב הציבור הצעיר של הישיבות הלאומיות, האולפנות והמכללות, ומוסדות החינוך הדתי הלאומי. משנתו של הרי"ד היא מושא הודהות למבקשים את ההתחדשות וההיוניות הדתית אל מול הממסד המ' סורתי.

איש האמונה הבודד

"הדברים שאומר כאן, אין לראותם אלא כניסיון צנוע הנעשה על ידי איש אמונה לפרש את תפוסתו ותרבותו ורגשותיו בקטגוריות תיאולוגיות ופילוסופיות. המחווה הפרשנית שלי היא כולה סובייקטיבית ואינה מתיימרת להתוות פילוסופיה הלכתית ברורה".

דברים אלה כתב הרב יוסף דוב הלוי סולוביצ'יק בתחילת מאמרו המפורסם "איש האמונה הבודד", מאמר המדבר על חווית האמונה בשפה אישית מאד, אבל גם פילוסופית. המאמר מיוסד על הרצאה שנשא הרב סולוביצ'יק במכון לבריאות הנפש שעל יד הישיבה אוניברסיטה, שבי' ראשה עמד. זווית אישית אומר, כי המאמר הזה של הרב סולוביצ'יק היה תחנה חשובה בחי' הבוגרים, אולי בגלל התנועה המתוארת לעיל, ואולי מסיבה פשוטה יותר - מפני שהכיל בעת ובעונה אחת הן את דמות האדם המודרני, איש ההדר הפועל והיוצר, והן את דמות האיש המאמין, שבור הלב והנכנע. בניגוד לעמדות תורניות ידועות, שמעדיפות לאין ערוך את האדם השני' נתן הרב סולוביצ'יק לגיטימציה לשתי הדמויות, והצביע על הנוכחות האלוקית בחי' שתיהן.

כידוע, מעמיד הרב סולוביצ'יק ב'איש האמונה' שני טיפוסים - איש ההדר ואיש האמונה האדם הראשון' וה'אדם השני'. איש ההדר מבקש לכבוש את המציאות ואת כוחותיה לתועלתו. ניצגו האופיני הוא המדען המתמטי, המנותק מהעולם החושי-פיזי, וחי בעולם של מבנים מחשבתיים, פרי קביעותיו השרירותיות. "המדען המודרני אינו מנסה לבאר את הטבע, הוא רק מקפיל אותו... כסוכן יוצר של אלוקים". איש האמונה, לעומתו איש של כיבוש, אלא של נסיגה הקרבה ויותר. הוא "פועל בעולם חברתי של אישיות וניכור לערכיו" בלי שהוא מנסה לשלוט, ליצור או לכבוש אותו. "האדם השני" כותב הרב סולוביצ'יק, מגלה לפתע שהוא בודד, כי התנכר לעולם הפרא,

חייתה דויטש

ולמצב .. המיכאניסטי של קיום חיצוני. בדידותו של איש האמונה קשורה למעמדו בטבע, למעמדו מול אחיו בני האדם, וגם לעמידתו מול אלוקיו. (ובלשוננו של שורץ - תלת שלבית: א. טבעית-קוסמית, חברתית, ואלוקית. (עמ' 330)). גאולתו של איש האמונה מושגת מתוך האמונה עצמה, מתוך ההבנה כי התערבותו של האיל היא המאפשרת את הגישור על הפער בין שני אנשים, אנשי אמונה. בנספח א' בסוף הספר משווה פרופ' שורץ בין החלוקה של הרב סולוביצ'יק לשני טי' פוסי האדם בשני הפרקים הראשונים של ספר בראשית לבין דיונו של התאולוג הפרוטסטנטי קרל ברט. על אף ששורץ מצביע על הבדלים רבים ומהותיים בין שיטותיהם של השניים, השוואה זו היא בהחלט אחת הדוגמאות שעשויה להרגיז אהדים מתלמידי הרב.

'איש האמונה הבודד', טוען פרופ' שורץ, משקף תמורה והתפת' חות בנישתו של הרב סולוביצ'יק לסוגיית האמונה. הוא משווה בין שני חיבורים של הרב סולוביצ'יק העוסקים בתפיסת האמונה - 'ובקשתם משם' שנכתב באמצע שנות הארבעים של המאה העשרים, ו'איש האמונה הבודד', המאוחר יותר, שנכתב בתחילת שנות השישים. מתוך השוואה עולה בבירור השוני: לדבריו, ב'ובקשתם משם' מושג הא' מונה נידון כ' מרכיב מכונן של הפרט, של המאמין האישי". (עמ' 318). ב'איש האמונה הבודד', לעומת זאת, מופיעה קהילת מאמינים. נקודת השוואה חשובה נוספת בין שני החיבורים הללו אודות האמונה, היא אופן כתיבתם: דיון תיאורי - פילוסופי - ב'ובקשתם משם', ודיון אוטוביוגרפי-תירפויטי וקיומי ב'איש האמונה הבודד'. המעבר בין שני אופני הכתיבה, הפילוסופית-כוללנית והאישית-קיומית מאפיין לא רק את הרב סולוביצ'יק אלא גם הוגים אחרים באותה תקופה, טוען פרופ' שורץ. הללו הושפעו מהזרם האקזיסטנציאליסטי בפילוסופיה של הקרוב ותפס מקום באותם שנים, ושלדבריו שורץ (ואחרים) "ירש את האידאליזם בתחום העיון התיאולוגי במאה העשרים". בעקבות הא' קויסטנציאליזם בחרו הוגים לא מעטים נקודת המוצא שלהם את ההתנסות הממשית של היחיד המחפש את דרכו.

מעדים וממתקים

את ספרו שייס פרופ' שורץ בפרק היסטורי פוליטי מתוך הביורג' פיה של הרב, שיש בו, לדבריו, כדי להקרין על עולמו ההגותי. הוא מביא התכתבות בינו לבין משה אונא על אודות ההצעה למנותו רב ראשי לארץ ישראל וכן מכתב ששלח הרב סולוביצ'יק ליצחק גולדשילג שכתב כמזכיר הכללי של המרכז העולמי של המזרחי - הפועל המזרחי, במכתב זה מביע הרב סולוביצ'יק את דאגתו מ'ההתפתחויות האחרונות בתחום יחסי הדת והמדינה' ומאשים במילים חריפות את הרבנות הראשית על מעשים שהיא עושה המעדיים על 'איבחן הלב, טמטום הרגש והעדר תודעת אחריות היסטורית'. (עמ' 364). "אי אפשר להגביל תנועות כלכליות ולהשמם בהלכה כתיים בפני נחשול ריכוז המסחר והתעשייה" כותב הרב סולוביצ'יק במכתב הזה שסופו מעניין במיוחד:

אגלה סוד באזני ידידי. מימי לא התמתי על היתר של מאה רבנים אפילו במקרים שיסוד ההלכתי של היתר היה בריא. יהודי אמריקאי יבין, כי ההלכה דורשת שבמקום שאין גירושין אי אפשר לישא ולהינשא. גורל אחד לבעל ולאשה. ברם לא יתפס בשום אופן, כי האשה מוכרחת להעגן והבעל במקרה דומה נושא אשה על אשתו ושמה עמדה. הוראה זו היא עכשיו בבחינת הלכה היא ואין מורים כר.

אולי בשל הדברים הקשים הכתובים בו, מסתיים המכתב בבקשה 'מכתב זה פרטי וסודי, נא לשרפו אחרי קריאתו'. אולם לאחר שפנה אליו גולדשילג שוב, נעתר לפרסמו בקרב ראשי המפד"ל. "אולם צריכים להזהר שלא תיפול האגרות בידי הכתבים והעיתונאים אשר יעשו ממנה 'מעדנים וממתקים'.

25.01x5.11	32	41	עמוד	מקור ראשון - הצופה יום שישי	18.07.2008	14568384-9
80039						

היזקקות לעולם מודרני החשך מעמוד 41

את ספרו מסיים פרופ' שוורץ בשתי שאלות. השאלה הראשונה היא, האם משנתו של הרב סולוביצ'יק היא משנה אפולוגטית. שאלה שעצם שאילתה יש בה העזה רבה, אולם את פר' שוורץ היא מעניינת פחות משאלה גוספת, מהותית יותר, הלא היא שאלת הצורך בשפה ובהגדרות הפלוסופיות. הוא מדבר באמצעותה על עבודתו של הרב סולוביצ'יק, אבל אולי רזמו בכך קצת גם לעצמו ולעבודתו שלו, שכן עבורו, כפילוסוף מאמין

שאלה זו היא כנראה מרכזית מאד:

האם יהודי אורתודוכסי, החי בעולם מודרני ולא בעולמה של תורה, יכול להסתפק בתיאור מסורתי של למדן ליטאי? נדמה לי שעל שאלה זו היה הר"ד עונה בלאו מוחלט. לדידו רק טרמינולוגיה פילוסופית מסוג מסוים יכולה לתאר את קוטב הגאון של התודעה הדתית ואת המניפולציות של איש ההדר. .. השיבותה של השפה הפילוסופית אינה מתמצית בטענה הנכונה שצורה ספרותית משקפת תוכן, חשיבותה בעבודה שלנוכח תיאור בעיותיה של הדתיות בהווה יש צורך

בהיזקקות לעולם המודרני. (עמ' 378)

"בוודאי", מסיים שוורץ את ספרו, "פועלו ההגותי של הר"ד מתחילתו ועד סופו ניתן לתיאור כמפעל אפולוגטי מובהק [שהרי במרכזו]: מקומה המהותי וההכרחי של ההלכה בעולמו של היהודי המודרני. ועם זאת, משימה זו מחייבת פתיחות. בדמות של הר"ד הפתיחות מופיעה בתחילה כאילוטרציות וכעניין סגנוני, אולם בעיון מעמיק היא מתגלה כצורך הכרחי של השיטה. גורם זה מוסיף למעמדה של משנת הר"ד כמוקד של עניין בדתיות המודרנית".